

אורות ישראל
מכללה אקדמית לחינוך
מייסודן של מכללות
מורשת יעקב ואורות ישראל

מאורות

עיונים בסידור התפילה ובפרשת השבוע

גיליון כ"ז

תשע"א

חפ"ק 341

ברכות השחר – המכין מצעדי גבר

האמונה, לעתים ניטלת הבחירה מן האדם,⁷ וזאת גם בעניין צעדיו והילוכו! כך מלמד מדרש תנחומא (תולדות, יב), כי למרות שהידיים, הפה והרגלים "ברשותו של אדם", וביד האדם לבחור אם לילך לדבר מצווה או חלילה לילך לדבר עברה, הרי ש"כשהקדוש ברוך הוא חפץ, אף אלו שהן ברשותו אינן ברשותו". המדרש מוסיף ומספר על משה, יונה וירמיה, שהקב"ה אילץ אותם ללכת בעל כורחם ולמלא את שליחותם.

אולם בשונה מאישי המקרא הללו ששמעו את דבר ה' וידעו מראש להיכן ה' מוליך אותם, הרי שרוב בני האדם אינם יודעים ואינם חשים בכך, בזמן שה' מוליך אותם. כך ניסחו זאת במדרש תנחומא (שם): "ואף הרגלים אינן ברשותו – פסוק מלא (משלי כ, כד): 'מה' מצעדי גבר, ואדם מה יבין דרכו, ואדם הולך ואינו יודע להיכן הולך, אם לטוב אם לרע, אם למות אם לחיים".

כך מתפרש המדרש: כאשר ה' מעורב בהחלטת האדם ללכת למקום פלוני לרוב אין ביד האדם לדעת זאת, ולכן "אדם הולך ואינו יודע (מראש) להיכן הולך (באמת)". שכן, לעתים מסלול ההליכה של האדם משתנה, לעתים היעד המתוכנן משתנה, ולעתים אשר יארע בהם אינו מה שציפה האדם או שחשב שיקרה – הכול בהתאם למה שבחר ה', לטוב או לרע, וחלילה אף למיתה.

יסוד זה נאמר על ידי חכמינו בסגנון נוסף (סוכה נג ע"א): "רגלוהי דבר איניש אינון ערבין ביה, לאתר דמתבעי תמן מובילין יתיה" (תרגום: רגליו של אדם ערבות לו, למקום שמתבקש, לשם מובילות אותו). וכך פירש רש"י (שם): "למקום שנגזר עליו למות בו [...] לשם רגליו מוליכות אותו". כך אירע, מספר התלמוד שם, לסופרי המלך שלמה, אֶלְיָחֶזֶק וְאַחֲזֵיהָ. אף ששלמה רצה להצילם ממלאך המוות, הוא שלחם דווקא אל "מְחוּזָא דְלוּזָא" – למקום שבו נגזר עליהם למות. מכלל האמור למדנו כי ברכת "המכין מצעדי גבר" כוללת כמה עניינים של השגחה שמימית בנוגע לפסיעות האדם, נוסף על כוונתה הפשוטה. לא נותר לנו אלא לאחוז בהנהגתו של דוד (תהלים קיט, נט): "חשבתני דרכי, ואשיבה רגלי אל עדתיך". לאמור, אם ברצוננו "ללכת על בטוח", כי אז ההליכה המומלצת ביותר היא ההליכה לעשות את רצון ה', ההליכה "לבתי כנסיות ולבתי מדרשות" (על פי ויקרא רבה, לה, א).

ד"ר בעז שפיגל

מרצה בהתמחות לתושב"ע,

ובמסלול לתואר שני במקרא ובספרות חכמים

ברכות השחר שקבעו חכמים הן ברכות שבח והודאה לקב"ה על החסדים הרבים והמגוונים שעושה עמנו, וזאת כבר בראשית הבוקר, עת אנו נעורים משנתנו ומתחילים להניע את גופנו.

למשל, על חסד ה' שאנו יכולים ללכת ברגליו אנו מברכים: "בא"י אמ"ה: המכין מצעדי גבר" (על פי ברכות ס ע"ב). נוסח הברכה מקורו במקרא (תהלים לו, כג): "מה' מצעדי גבר כוננו". כך כתב ר' דוד אבודרהם והסביר את משמעותה:¹ "שהכין הקב"ה פסיעות רגליו ללכת בכל עסקיו".

ביתר הרחבה כתב ר' אלכסנדר זיסקינד מהורודנא:² ובברכת המכין מצעדי גבר, יכוין האדם במחשבתו החכמה הנפלאה של הבורא ית"ש, שברא באדם אברים וחוליות ופרטי חוליות שברגלים, שמהם באו הנענוע וההילוך. ויחשוב במחשבתו בחתימת ברכה זו כמה פעמים, גבורות ה' בשמחה עצומה מאד.

אכן חלקו של הקב"ה בהילוכם של בני האדם אינו מסתכם במתן הרגליים ובמתן כוח הילוכם. הקב"ה גם "מלווה" אותנו בכל פסיעה ופסיעה ולאורך כל החיים, וזאת במספר מובנים, כפי שיובהר להלן:³

א. הסכמה על כל פסיעה: בעלי המחשבה לימדונו כי "בלי הסכמה מפורשת משמים אי אפשר אפילו להעביר יד ממקום למקום".⁴ יסוד זה נתמך בדברי התלמוד (חולין ז ע"ב): "אין אדם נוקף אצבעו מלמטה, אלא אם כן מכריזין עליו מלמעלה, שנאמר (תהלים לו, כג): 'מה' מצעדי גבר כוננו'. אף שדברים אלו נאמרו לגבי צער הנגרם לאצבעו של אדם, הרי שמן הפסוק שהביאה הגמ' משתמע שכל תנועה וכל צעד שעושה האדם, קטן כגדול, מלווים בהסכמה ("הכרזה") פרטית משמים.

מעתה תתפרש יפה הסיפא של הפסוק הנזכר – מה' מצעדי גבר כוננו, ודרכו יחפץ", לאמור: ללא חפץ ה' והסכמתו לא ירים איש את רגלו ולא יוכל ללכת לדרכו! יובן יפה גם מדוע ברכת "המכין צעדי גבר" נוסחה בלשון הווה, כדי להורות שברגע זה שאדם מברך, כמו בכל רגע, ה' "מכין" צעדיו.

ב. מניין הפסיעות: גם זאת לימדונו רבותינו הראשונים והאחרונים, שבשמים גוזרים מראש את מכסת הפסיעות של כל אדם.⁵ כך כתב ר' אהרן ראטה:⁶ "כל צעדיו של אדם ספורים ומנוניים, כמו שאמר איוב (לא, ד): 'וכל צעדי יספור', ומברכין המכין מצעדי גבר, ונגזר בשמים גם כמה צעדים יש לאדם לצעוד בימי חייו ובכל יום ממש". מדבריו למדנו, כי אף מניין הפסיעות כולל בברכת "המכין מצעדי גבר".

ג. הבחירה בפסיעות: אף שהבחירה החופשית היא מעיקרי

¹ אבודרהם השלם, שחרית של חול, מהדורת ירושלים, תשכ"ג, עמ' מא.

² יסוד ושורש העבודה, שער השני, שער האשמורת, מהדורת ירושלים, תשכ"ה, עמ' מה.

³ מן המפורסמות הוא "כי השגחת ה' ברוך הוא – פרטית, על כל אחד ואחד מבני אדם, וכי עניני פקוחות על כל דרכיהם, כמו שכתוב (איוב לד, כא): 'כי ענינו על דרכי איש, וכל צעדיו יראה' " (לשון ספר החינוך, מצווה קסט). אכן, האמור להלן בפנים יבהיר כי השגחת ה' אינה מתמצית בראייה, אלא מתבטאת גם במעורבות ממשית בדרכי איש וצעדיו!

⁴ ראו ר"ד אליאד, אבי הישיבות (מרוך ר"ח מוולוז'ין), ירושלים תשנ"א, ח"א, עמ' 241, והמסופר שם; מלבי"ם, משלי טז, ט, עה"פ "לב אדם יחשב דרכו, וה' יכין צעדיו".

⁵ ראו למשל ר' יהודה החסיד, ספר חסידים, מהדורת ר"ר מרגליות, ירושלים, תשי"ז, סימן קסב, עמ' קטו.

⁶ שומר אמונים, מאמר השגחה פרטית, טו, מהדורת ירושלים, תשס"ב, עמ' קפ.

נגעים של ברכה?

שקיבלו המצרים במצרים ובין הנגעים שבאים על עם ישראל:

הבטיח להם הקב"ה "כל המחלה אשר שמת במצרים לא אשים עליך", ששם במצרים היו המכות להם רק לעונש שנקרא נגע כמו שנאמר "עוד נגע אחד אביא וגו', שהמכה היה בשורש והיה נקרא נגע [...] וזה "לא אשים עליך כי אני ה' רופאך", שאף שלפעמים צריך לבוא המכה בנגעים והיה רק דרך רפואה שיהיה מזבח כפרה [...] ונגעים שאינם יסורים של אהבה לא אשים עליך, אז רק בזמן כי אני ה' רופאך, שהשם יתברך שולח הרפואה אחר התשובה.

מסביר לנו ר' צדוק שיש הבדל בין נגעים של מצרים לבין נגעים של ישראל. במצרים המכות היו לעונש, ואילו בעם ישראל הם לצמיחה מחודשת של כוחות חדשים, בבחינת "תבדוק את עצמך – ותתקן". על ידי הנגע יש לאדם את האפשרות ואת היכולת לתקן, לשפר ולעלות עוד מדרגה. אם נחבר את המדרש שעסק ביולדת עם המדרש שעוסק במצורע, הרי שהדברים אכן קשורים: "אחור וקדם צרתני" (תהלים קלט, ה). יש מציאות של אחור, אך כל כולה של מציאות זו מכוונת כלפי קדם. "אדם כי יהיה בעור בשרו נגע צרעת" – הנגע בא דווקא בעור, בצד החיצוני של האדם, וכשיש לאדם את הצד הפנימי, את הקדם, הרי שהנגע החיצוני מוציא לפועל את הכוחות הפנימיים לתיקון ולרפואה.

יוצא אפוא שהחיבור בין פרשת היולדת לפרשת הנגעים בא ללמד אותנו, שהנגע מוליד חיים! הנגע החיצוני חושף את הכוחות הפנימיים ומצמיח אותם, ומתוך כך צומחת ישועה. זה נכון גם במישור הפרטי וגם במישור הלאומי. זה עניינו של האדם, להיות קשוב לכוחותיו הפנימיים ולהביא אותם לידי ביטוי בחייו. זה גם עניינו של עם ישראל, לגלות את כוחו הפנימי, המיוחד, ולהאיר באמצעותו את העולם כולו.

בצלאל ראטה

סטודנט לתואר שני בייעוץ חינוכי

פרשתנו עוסקת בשני נושאים עיקריים: דיני טומאת יולדת, "אשה כי תזריע וילדה זכר" (יב, ב), ופרשת המצורע, "אדם כי יהיה בעור בשרו שאת או ספחת" (יג, ב). לכאורה לא מובן החיבור בין שני הנושאים הללו. הצרעת והטומאה שבאה בעקבותיה הן עונש, ולעומת זאת לידה היא עניין של ברכה, שמחה וחיים חדשים.

בעניין היולדת, מובא במדרש: "אשה כי תזריע", הה"ד "אחור וקדם צרתני" (תהלים קלט), א"ר יוחנן, אם זכה אדם נוחל שני עולמות, בזה והבא, הה"ד "אחור וקדם צרתני", ואם לאו, בא ליתן דין וחשבון שנאמר "ותשת עלי כפכה" (שם) (ויקרא רבה יד, א).

מסביר בעל ה"שפת אמת" את המדרש הנ"ל באופן הבא: "שממשיך נחל וחיבור משורש החיות אל ההסתר וההעלם שיש בעוה"ז". משמעות היות האדם נוחל שני עולמות, מסביר השפת אמת, היא היותו יכול להעמיק ולהפנים את משמעות חיי העולם הזה מתוך אור חיי העולם הבא. ובמילים שלנו: מי שחי חיי רוח בעולם הזה הוא חי כאן מציאות של העולם הבא, וכך למעשה הוא נוחל שני עולמות. בעניין הצרעת מובא במדרש:

"אדם כי יהיה בעור בשרו", הה"ד (משלי יט) "נכוננו ללצים שפטים". משל למטרונה שנכנסה לתוך פלטין של מלך, כיון דחמית מגלביא תלך דחלת [שרואה את העונשים שבהם מענישים את הפושעים פחדה], אמר לה המלך אל תתייראי, אלו לעבדים ולשפחות, אבל את לאכול ולשתות ולשמוח, כך כיון ששמעו ישראל פרשת נגעים נתייראו, א"ל משה אל תתייראו, אלו לאומות העולם, אבל אתם לאכול ולשתות ולשמוח, שנאמר "רבים מכאובים לרשע, והבוטח בה' חסד יסובבנו" (תהלים לב) (ויקרא רבה ט, ד).

ר' צדוק הכהן מלובלין, ב"פרי צדיק" (תזריע א) מאריך בהסבר המדרש הזה ועורך השוואה בין המכות

הנני שלחני

חברות

ברוריה מכמן

"כי הכח בגוף שלי קטן [...] אבל הכוח בלב מתחדש" (מתוך יומנה של רות אטון ז"ל, בת 10).

ארגון "חברות" הוקם לזכרה של רות אטון ז"ל, שנפטרה בגיל אחת עשרה וחצי ממחלה קשה. בשנת 2007, במלאות עשור לפטירתה, הקימה רחל אטון, אמה של רות, ארגון המלווה משפחות עם מחלות כרוניות, אובדן ושכול. ארגון "חברות" הוא ארגון ללא מטרת רווח המציע תפיסה טיפולית המבקשת להכיל את כל המשתתפים במארג העדין והמקיף של תהליך הריפוי – המטופל, בני המשפחה, אנשי הצוות הטיפולי והקהילה. הארגון שואף לאפשר מפגש משמעותי ביניהם, להעניק כלים רוחניים ויצירתיים ולתמוך בחולה ובמשפחתו בתהליך הריפוי. "חברות" מסייעת לכל המשתתפים בתהליך הריפוי להתמודד עם המציאות המורכבת על ידי מציאת הכוחות היצירתיים והרוחניים המצויים בכל אחד. התהליך מתרחש באמצעות שימוש בכלים מגוונים כמו תפילה ובטכניקות של נשימה והרפיה, מוזיקה, מגע ויצירה.

מטרות הארגון הן:

- העצמת החולה על ידי הפגשתו עם היכולות הבריאותיות הקיימות בו על אף מחלתו: יכולות גופניות, חברתיות, רגשיות, רוחניות ויצירתיות.
 - בניית קשר בין המרכז הרפואי למרחב הקהילתי הסובב אותו (בתי ספר גבוהים לאמנויות, בתי כנסת, תנועות נוער ועוד)
 - מתן כלים מעולם הרוח והיצירה לאנשי הצוות הרפואי.
- הארגון נותן הדרכה מקצועית למתנדבים מהקהילה. הם מגיעים למרכז הרפואי על בסיס קבוע ועוסקים בפעילות פרטנית וקבוצתית. בשנה האחרונה הביא ארגון "חברות" מדי שבוע סטודנטים לאמנות מ"בצלאל", שעבדו על פרויקטים של יצירה עם החולים ועם בני משפחותיהם במרכז הרפואי "הדסה" שבהר הצופים.

לעיון נוסף:

- אתר "חברות": <http://www.haverut.org.il>